

Edukacja uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną w Republice Czeskiej

ABSTRACT: Tomasz Kasprzak, *Edukacja uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną w Republice Czeskiej* [Education of students with disabilities coupled in the Czech Republic]. Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej, nr 22, Poznań 2018. Pp. 289-304. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 2300-391X. DOI: <https://doi.org/10.14746/ikps.2018.22.16>

Currently, recognition of the right of all people to education is considered completely natural. Since the mid-1990s, in the Czech Republic, the issue of educating people with conjugated disability has been increasingly addressed. The main purpose of this study is to characterize the approach to education of people with conjugated disability in the Czech Republic. The article contains interpretations of the concept of conjugate disability, both in native literature and foreign language literature, with particular emphasis on the Czech approach.

KEY WORDS: disability coupled. Czech Republic, early intervention, education system

Wprowadzanie

Edukacja uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną tak w Polsce, jak i Republice Czeskiej na przestrzeni ostatnich 20 lat uległa zdecydowanej zmianie. Problematyka edukacji uczniów z niepełnosprawnością od początku lat 90. ubiegłego wieku znajdowała się w polu zainteresowań czeskich pedagogów specjalnych reformujących sferę edukacji. Wcześniej uczniów niepełnosprawnych kształ-

cono w placówkach ogólnodostępnych, były to jednak, jak podkreśla Zenon Gajdzica, formy integracji naturalnej i często ukrytej. Nie łączyły się one z instytucjonalnym wsparciem, a ich przyczyną bardzo często był brak placówki specjalnej w okolicy zamieszkania ucznia¹. Zastanawiając się nad zagrożeniem edukacji uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną, należy ustalić czym dany typ niepełnosprawności jest w istocie i jakie mogą być zasadnicze potrzeby w obszarze kształcenia, wychowania czy wspomagania rozwoju². Sprzężona niepełnosprawność jest przedmiotem zainteresowań nauk medycznych i nauk o zdrowiu, społecznych (psychologii, pedagogiki specjalnej, socjologii) oraz prawnych (prawa)³.

Zarówno w literaturze polskiej, jak i czeskiej istnieją różne sposoby nazywania niepełnosprawności sprzężonej oraz jej definiowania. Możemy się spotkać z terminami takimi jak: „niepełnosprawność wieloraka” (cz. *vícenásobne postižení*), „połączona niepełnosprawność” (cz. *kombinované postižení*). Jak podkreśla Marzenna Zaorska⁴, analizując dylemat niepełnosprawności sprzężonej, należy uwzględnić kilka kwestii: „jakościowo odmiennego charakteru niepełnosprawności sprzężonej, który polega na powstaniu, w sytuacji sprzęgania się konkretnych uszkodzeń, stanu jakościowo odmiennego, od stanu, który powoduje w rezultacie obecność jednego z uszkodzeń tworzących niepełnosprawność sprzężoną”⁵. Autorka przez niepełnosprawność sprzężoną rozumie „[...] stan, z wyłączeniem stanu niepełnosprawności intelektualnej, charakteryzujący się

¹ Z. Gajdzica, *Opinie polskich i czeskich nauczycieli na temat przemian kształcenia uczniów niepełnosprawnych intelektualnie*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2012, nr 15.

² M. Zaorska, *Aktualne problemy edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością sprzężoną*. „Niepełnosprawność. Tyflosurdopedagogiczne konteksty edukacji i rehabilitacji” 2012, nr 7, s. 9.

³ B. Marcinkowska, *Sprzężona niepełnosprawność – próba analizy fenomenu*, „Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej” 2016, nr 21, s. 10.

⁴ M. Zaorska, *Aktualne problemy edukacji...*, s. 9.

⁵ M. Zaorska, *Psychopedagogiczne uwarunkowania specjalnej edukacji i terapii osób z niepełnosprawnością sprzężoną*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2013, nr 1, s. 64.

obecnością minimum dwóch poważnych wad w budowie organizmu ludzkiego”⁶.

Trudności definicyjne istoty niepełnosprawności sprzężonej wynikają z faktu, „że [...] nie jest ona prostą sumą składających się na nią niepełnosprawności, ale stanowi swoistą, odrębną złożoną jednostkę”⁷. Populacja osób z niepełnosprawnością sprzężoną stanowi bardzo zróżnicowaną grupę ze względu na współwystępowanie różnych rodzajów i stopni składających się na nią niepełnosprawności, a wypracowanie jednej (modelowej) charakterystyki osoby z niepełnosprawnością sprzężoną nie jest możliwe⁸.

Na przestrzeni ostatnich kilku lat w czeskiej literaturze przedmiotu kształcenie uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną należy do tematów często podejmowanych. Rozważania teoretyczne i badania koncentrowały się głównie na uczniach głuchoniewidomych. Nad zagadnieniem edukacji uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną koncentrowali się czescy pedagodzy i psychologowie⁹. W literaturze czeskiej możemy znaleźć m.in. definicję, która mówi, że niepełnosprawność sprzężona dotyczy „osoby dotkniętej dwoma lub więcej wadami w tym samym czasie”¹⁰. Maria Vítková uważa, że niepełnosprawność sprzężona jest całością ludzkich ograniczeń, we wszystkich sferach doświadczeń i możliwościach ekspresji. Zdolności emocjonalne, poznawcze, fizyczne, a także społeczne i komunikacyjne, zostają znacznie zredukowane i zmienione¹¹.

Mając powyższe na uwadze, niniejszy artykuł stawia sobie dwa podstawowe cele. Po pierwsze jest próba usystematyzowania pod-

⁶ Ibidem, s. 64.

⁷ A. Twardowski, *Pedagogika osób ze sprzężonymi upośledzeniami*, [w:] *Pedagogika specjalna*, red. W. Dykcik, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006, s. 290.

⁸ B. Marcinkowska, *Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka z niepełnosprawnością sprzężoną*, [w:] *Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka z uszkodzonym wzrokiem i dodatkowymi niepełnosprawnościami*, red. G. Walczak, MENiS, Warszawa 2005.

⁹ Ludiková 2001, 2001; Souralová 2000; Hlaváčová 2003; Vítková 2004; Opatřilová 2005.

¹⁰ M. Sovák, *Defektologický slovník* (3. vydání), Nakladatelství H&H, Jínočany 2000, s. 158.

¹¹ M. Vítková, *Integrativní speciální pedagogika: Integrace školní a speciální* (2. rozšířené a přepracované vydání), Paido, Brno 2004, s. 325.

stawowej wiedzy na temat edukacji dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością sprzężoną, ustalenia jej głównych kierunków przemian w Republice Czeskiej. Szczególną uwagę zwracam w nim na aspekty prawne edukacji uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną, odwołując się przede wszystkim do czeskich ustaw o kształceniu specjalnym. Stąd interesuje mnie to, w jaki sposób tworzony jest proces kształcenia uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną. Drugi cel pracy ma charakter teoretyczny. Podkreślane są podstawowe zadania oraz problemy edukacji tych uczniów w czeskich warunkach nauczania. Wybór Republiki Czeskiej jako kraju wynikał zasadniczo z dwóch powodów. Po pierwsze, Republika Czeska należy do grupy krajów dwusystemowych (ang. *two-track*), w którym drogi uczniów pełnosprawnych i niepełnosprawnych są wyraźnie oddzielone – tylko 3% uczniów uznawanych za niepełnosprawnych uczęszcza do szkół specjalnych¹². Po drugie, spoglądając na historię państwa czeskiego, można stwierdzić, iż posiada rozbudowaną sieć szkół specjalnych z długą tradycją opieki i wychowania osób z niepełnosprawnością sprzężoną.

Artykuł podzielony jest na trzy zasadnicze części. W pierwszej analizuje koncepcję edukacji uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną (obszary procesu kształcenia / zadania edukacji / edukacyjne kategorie niepełnosprawności sprzężonej). W drugiej części omawiam system edukacji uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną w Republice Czeskiej, koncentrując się na ustawie nr 82/2015 Dz.U. (ustawa szkolna). Trzecia część poświęcona jest wczesnej interwencji dzieci ze sprzężoną niepełnosprawnością.

Edukacja uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną – podstawowe założenia

Edukacja definiowana jest jako ogół działań oświatowo-wychowawczych, obejmujących kształcenie i wychowanie, jest procesem

¹² G. Szumski, *Integracyjne kształcenie niepełnosprawnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

złożonym¹³. Osoby z niepełnosprawnością sprzężoną funkcjonowały w różnych społeczeństwach od zarania dziejów ludzkości. Mimo to, przez stulecia instytucje specjalne podejmowały jedynie problematykę opieki, rehabilitacji i edukacji osób z niepełnosprawnością jednorodną. Osobom z niepełnosprawnością sprzężoną nie poświęcano należytej uwagi, a nie na płaszczyźnie rozważań teoretycznych ani praktycznych¹⁴. Wyjątkowy i złożony charakter niepełnosprawności sprzężonej sprawia, że dzieci takie wymagają wyjątkowej, przeważnie specjalnej i wysoce specjalistycznej pomocy. Marzenna Zaorska¹⁵ podkreśla, że nie chodzi wyłącznie o dostosowanie treści edukacyjnych, organizacji kształcenia czy form pomocy psychologiczno-pedagogicznej, ale przede wszystkim o zrozumienie istoty danej niepełnosprawności i ewentualnych oczekiwań dotyczących oceny efektywności rozwoju ucznia i edukacji ukierunkowanej na ucznia z niepełnosprawnością sprzężoną. Maria Vítková¹⁶ wyróżnia trzy obszary, które należy uwzględnić w tworzeniu procesy kształcenia uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną:

- Analiza obecnej sytuacji, która jest określona przez wpływ rodziców, warunki materialne rodziny. Ważne jest, aby uzyskać informacje od osób, które opiekowały się dzieckiem do tej pory. Należy zwrócić uwagę na obszary zachowań dziecka (percepcja, rozwój społeczny, emocjonalność, integracja sensoryczno-motoryczna) oraz podstawowe sytuacje życiowe.
- Określenie celu, którym najważniejszym jest zapewnienie podstawowych potrzeb dziecka, a następnie, w zależności od okoliczności, ustalenie dalszych wymagań
- Przydzielenie specjalnych środków pedagogicznych.

¹³ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 2007, s. 93.

¹⁴ M. Zaorska, *Rehabilitacja i edukacja osób z niepełnosprawnością sprzężoną w kontekście historycznym i stan obecny*, [w:] *Historyczne dyskursy nad pedagogiką specjalną*, red. J. Błeszczyński, D. Baczała, J. Binnebesela, Wydawnictwo HAMAL, Łódź 2008, s. 79.

¹⁵ M. Zaorska, *Niepełnosprawności sprzężone w obliczu aktualnych przemian w systemowych rozwiązaniach edukacyjnych*, „*Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej*” 2014, nr 14, s. 104.

¹⁶ Vítková M., *Integrativní speciální pedagogika: Integrace školní a speciální* (2. rozšířené a přepracované vydání), Paido, Brno 2004.

Podstawowym celem edukacji uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną jest wzmocnienie zdolności i umiejętności osiągnięcia możliwie najwyższego stopnia samowystarczalności i niezależności w życiu codziennym. Kształcenie powinno być oparte na ograniczonych możliwościach niepełnosprawnego dziecka, szanować jego potrzeby i umiejętności. Dagmara Opatřilová¹⁷ wymienia główne zadania edukacji dzieci z niepełnosprawnością sprzężoną:

- optymalny rozwój osobowości dziecka z poszanowaniem różnic indywidualnych każdego dziecka;
- osiągnięcie pożądanego poziomu wykształcenia, spełniający określony stopień socjalizacji dziecka;
- rozwijanie i dostosowywanie potrzeb edukacyjnych do specyfiki niepełnosprawności.

Štefan Vašek¹⁸ podkreśla, że podstawowym celem edukacji uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną jest szczególnie zwiększona ostrożność w podejściu indywidualnym, specjalnych metodach oraz modyfikowaniu treści kształcenia, w odniesieniu do uczniów z pojedynczą niepełnosprawnością. Alicia Vančová¹⁹ definiuje dwie kategorie niepełnosprawności sprzężonej, opierając się na rodzaju niepełnosprawności, konsekwencjach dla rozwoju osobowości i socjalizacji oraz potrzeb specjalnego wsparcia edukacyjnego²⁰:

- Lekka niepełnosprawność sprzężona: grupa osób, która jest w stanie uzyskać taki poziom wykształcenia, aby móc w pełni rozpocząć aktywność zawodową lub korzystać z zatrudnienia wspomaganego. Edukacja odbywa się przede wszystkim w ogólnodostępnych szkołach podstawowych. Z niewielką pomocą lub bez niej, osoby powinny przystosować się do samodzielnego i niezależnego życia.

¹⁷ D. Opatřilová, *Metody práce ujedniců s těžkým a více vadami*, nakladatelství Masarykova univerzita, Brno 2005.

¹⁸ Š. Vašek, A. Vančová, G. Hatos, *Pedagogika viacnásobne postihnutých*, Sapientia, Bratislava 1999, s. 4.

¹⁹ A. Vančová, *Edukácia viacnásobne postihnutých*, Sapientia, Bratislava 2001.

²⁰ Autorka podkreśla, że nie wszystkie rodzaje niepełnosprawności sprzężonej mogą zostać zakwalifikowane do jednej z tej kategorii.

- Ciężka niepełnosprawność sprzężona: obejmuje osoby o wyższym poziomie specjalnego wsparcia w zakresie edukacji i rehabilitacji. Proces nauczania odbywa się głównie w szkole specjalnej, często należy go zredukować do elementarnych treści, zgodnie z indywidualnymi umiejętnościami danej osoby. Konieczne jest stosowanie alternatywnych i wspomagających metod porozumiewania się.

Realizowane w Republice Czeskiej działania dotyczące strategii kształcenia uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną na poszczególnych etapach ich drogi edukacyjnej, koncentrują się na wyborze jako pożądanej i popieranej edukacji ogólnodostępnej lub integracyjnej. Obecnie można zauważyć silną tendencję do integracji osób niepełnosprawnych w edukacji. Podejście segregacyjne ustępuje miejsca integracji oraz inkluzji mającej przede wszystkim na celu włączenie uczniów ze sprzężoną niepełnosprawnością w szkolne środowisko, i dać im tym samym, lepsze perspektywy na przyszłość.

System edukacji osób z niepełnosprawnością sprzężoną w Republice Czeskiej

Obecnie Republika Czeska przechodzi dynamiczne przemiany w obszarze praktyki i teorii pedagogiki specjalnej wobec osób z niepełnosprawnością sprzężoną. Działania na rzecz osób niepełnosprawnych są wspierane przez władze państwowe przy ścisłej współpracy z organizacjami pozarządowymi. Cechą czeskiego modelu edukacji uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną jest relatywnie wysoki poziom instytucjonalizacji działań, będących konsekwencją utworzenia w 1993 r. Komitetu Rządowego ds. Osób Niepełnosprawnych (cz. *Vládní výbor pro zdravotně postižené občany*), który regularnie włącza się w koordynowanie inicjatyw mających na celu poprawę sytuacji społecznej, prawnej i ekonomicznej osób niepełnosprawnych w tym kraju. Warto też zaznaczyć, że dzięki wsparciu ze strony Komitetu Rządowego, w Republice Czeskiej regularnie od 1992 r. tworzy nowe Krajowe plany pomocy osobom niepełnospraw-

nym. Ostatni – Krajowy plan pomocy tworzenia równych szans dla osób niepełnosprawnych na lata 2015-2020 (*Národní plán podpory rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2015-2020*), ma na celu promowanie i wspieranie integracji osób niepełnosprawnych oraz podejmowanie działań mających na celu realizowanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych²¹.

W Republice Czeskiej podstawowym dokumentem, który gwarantuje prawo do opieki i kształcenia, jest Konstytucja. W art. 1 konstytucji czeskiej możemy przeczytać o prawach i swobodzie człowieka i obywatela, a w art. 10 czytamy, że wszystkie ratyfikowane i ogłoszone umowy międzynarodowe o prawach i podstawowych wolnościach człowieka, które wiążą Republikę Czeską, są bezpośrednio obowiązujące i mają pierwszeństwo przed ustawą²².

Problematyka edukacji dzieci z niepełnosprawnością sprzężoną zajmuje szczególne miejsce we współczesnej koncepcji kształcenia specjalnego w Republice Czeskiej. W latach 80. ubiegłego wieku dzieci z niepełnosprawnością sprzężoną zostały zwolnione z obowiązku szkolnego i umieszczane były w placówkach opieki społecznej. Na początku lat 90. XX w. zaszły wyraźne zmiany legislacyjne modyfikujące postawy prawne kształcenia uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną. We współczesnej koncepcji dostępu do edukacji osób z niepełnosprawnością sprzężoną, odchodzi się od teorii wad pierwotnych i wtórnych czeskiego profesora Miloša Sováka, na rzecz tzw. „efektu synergicznego” (cz. *synergickým efektu*) – dziecko przydzielone jest do systemu edukacji i rehabilitacji zgodnie ze stopniem niepełnosprawności. Uwzględniany jest także rodzaj niepełnosprawności, który najbardziej ogranicza indywidualny rozwój dziecka.

²¹ T. Kasprzak, *Specyficzny rodzaj niepełnosprawności jako sytuacja trudna w rodzinie. Osoby głuchoniewidome i ich rodziny w Republice Czeskiej*, „Rodzina wieloproblemowa. Roczniki Socjologii Rodziny. Studia socjologiczne i interdyscyplinarne” 2017, tom XXVI-XXVII, s. 168-174.

²² M. Bełza, *System edukacji dzieci niepełnosprawnych intelektualnie w Republice Czeskiej*, [w:] *Człowiek ze specjalnymi potrzebami w przestrzeni edukacyjnej, społecznej Polski i Republiki Czeskiej*, red. Z. Gajdzica, I. Bieńkowska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków-Katowice 2012, s. 28.

Charakterystyka niepełnosprawności sprzężonej podana została w 1997 roku w Biuletynie Ministerstwa Edukacji, Młodzieży i Sportu Republiki Czeskiej. Czytamy w nim, że „uczeń z niepełnosprawnością sprzężoną uważany jest wówczas, gdy dotknięty jest dwoma lub więcej przyczynowymi i niezależnymi rodzajami niepełnosprawności, które ze względu ich głębokość i konsekwencje, uprawniają do włączenia go w system kształcenia specjalnego”²³. Dla potrzeb czeskiego systemu edukacyjnego, uczniowie z niepełnosprawnością sprzężoną podzieleni są na trzy grupy²⁴:

- pierwsza grupa, w której niepełnosprawność intelektualna jest dominująca w decyzji o sposobie nauczania, stanowi czynnik decydujący o poziomie wykształcenia;
- druga grupa składa się z kombinacji niepełnosprawności fizycznej, sensorycznej i zaburzeń mowy. Określona grupa w większości składa się z dzieci głuchoniewidomych;
- trzecia grupa składa się z uczniów z diagnozą autyzmu/cieczami autystycznymi.

W 2011 r. w specjalnych ośrodkach pedagogicznych zdiagnozowano 17 589 uczniów ze sprzężoną niepełnosprawnością. Najczęściej występujące rodzaje niepełnosprawności sprzężonej to: niepełnosprawność intelektualna + zaburzenia komunikacji językowej (6173 uczniów); niepełnosprawność intelektualna + niepełnosprawność ruchowa (5510 uczniów); zaburzenia komunikacji językowej + niepełnosprawność ruchowa (3316 uczniów)²⁵. Do najważniejszych aktów prawnych, oprócz konstytucji czeskiej, regulujących edukację dzieci z niepełnosprawnością sprzężoną należą:

- Ustawa nr 82/2015 Dz.U. w sprawie kształcenia przedszkolnego, średniego wyższego i zawodowego i innego – Ustawa szkolna (cz. *o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání – školský zákon*) oraz następujące rozporządzenia;

²³ Věstník MSMT ČR č. 8/1997, č.j. 25602/97-22.

²⁴ Vítková M., *Integrativní speciální pedagogika: Integrace školní a speciální* (2. rozšířené a přepracované vydání), Paido, Brno 2004.

²⁵ J. Voženílek, J. Michálik, *Atlas činnosti speciálněpedagogických center v ČR*, Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc 2013, s. 103.

- Dekret z dnia 2 czerwca 2016r. zmieniające zarządzenie nr. 72/2005 Sb. o udzielaniu w szkołach poradnictwa szkolnego (cz. *Výhláška ze dne 2 června 2016 kterou se mění výhláška č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních*);
- Dekret nr 27/2016 Dz.U. w sprawie edukacji dzieci, uczniów i studentów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz uzdolnionych uczniów (cz. *Výhláška č. 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadáných*).

Obowiązek szkolny w Republice Czeskiej obejmuje wszystkie dzieci od szóstego roku życia i trwa dziewięć lat (cz. *Zákon 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání – školský zákon*). Szkoła podstawowa dzieli się na dwa etapy: klasy I-V oraz VI-IX (nauka trwa dziewięć lat). Uczeń z niepełnosprawnością sprzężoną, u którego występuje niepełnosprawność sprzężona, na wniosek opiekuna prawnego oraz pisemnej rekomendacji poradni psychologiczno-pedagogicznej kształcony jest w szkole specjalnej. Natomiast uczniowie z niepełnosprawnością sprzężoną, u których nie występuje niepełnosprawność intelektualna, są kształceni w szkołach ogólnodostępnych lub szkołach specjalnych, które odpowiadają potrzebom wynikającym z posiadania dwóch lub więcej niepełnosprawności.

Wreszcie trzeba wspomnieć o specjalistycznych formach wsparcia – przede wszystkim dla rodzin uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną. To dwa typy placówek, funkcjonujące w szkołach, takie jak: poradnia psychologiczno-pedagogiczna (cz. *pedagogicko-psychologická poradna*) oraz specjalne centra pedagogiczne (cz. *speciálně pedagogické centrum*). Ich podstawowym celem jest nieodpłatne zapewnienie opieki pedagogicznej na wniosek rodziców lub prawnych opiekunów ucznia²⁶.

Różnorodność, indywidualność i specjalne potrzeby edukacyjne uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną są przyczyną szczegóło-

²⁶ Vyhláška 116/2011 Sb., o poskytování služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

wego zaplanowania ich edukacji. Konieczne jest zatem opracowanie szczegółowego indywidualnego planu edukacyjnego (cz. *individuální vzdělávací plán*) dla każdego ucznia. Zgodnie z dekretem nr 27/2016 Dz.U. w sprawie edukacji dzieci, uczniów i studentów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz uzdolnionych uczniów, dyrektor szkoły może, za pisemnym zaleceniem szkolnego centrum doradztwa, zatwierdzić indywidualny plan edukacyjny dla ucznia z niepełnosprawnością sprzężoną, który jest dokumentem wiążącym, zapewniającym:

- informację na temat treści, zakresu, przebiegu i sposobu świadczenia specjalnej opieki pedagogicznej;
- informację na temat realizacji celów kształcenia, treści programów nauczania, wyboru procedur pedagogicznych, sposobu oceny ucznia;
- listę zajęć kompensacyjnych, rehabilitacyjnych oraz pomocy dydaktycznych;
- asystenta nauczyciela, który w szczególności zapewnia: pomoc w dostosowaniu się uczniów do środowiska szkolnego, pomoc w komunikowaniu się ucznia z nauczycielami, pomoc w czynnościach samoobsługowych;
- uczniowi wsparcia za pomocą systemu komunikacji innego niż język mówiony. Szkoła zapewnia system komunikacyjny, który spełnia potrzeby ucznia;
- tłumacza czeskiego języka migowego. Tłumacz wykorzystywany jest przez cały czas trwania lekcji, a także podczas apeli, wycieczek czy zajęć pozalekcyjnych organizowanych przez szkołę.

Indywidualny plan edukacyjny sporządza się bez zbędnej zwłoki, jednak nie później niż miesiąc od daty otrzymania przez szkołę wniosku od prawnego opiekuna ucznia. Plan edukacyjny może być uzupełniany i dostosowywany do potrzeb ucznia przez cały rok szkolny. Dyrektor szkoły odpowiedzialny jest za opracowanie i wdrożenie indywidualnego planu edukacyjnego. Plan opracowywany jest we współpracy z placówką doradztwa szkolnego, uczniem i jego

prawnymi opiekunami, jeśli uczeń jest niepełnoletni. Placówka doradztwa szkolnego we współpracy z nauczycielami co najmniej raz w roku ocenia realizację planu edukacyjnego. Dekret 27/2016 Dz.U. (cz. *vyhláška č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáku se speciálními vzdělávacími potřebami a žáku nadaných*) zapewnia kształcenie uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną poprzez:

- integrację w klasach szkół podstawowych lub szkołach przeznaczonych dla uczniów z różnymi rodzajami niepełnosprawności na podstawie indywidualnego planu edukacyjnego;
- utworzenie klasy dla uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną w szkole specjalnej;
- utworzenie klasy dla uczniów niepełnosprawnych w zwykłej szkole lub szkole specjalnej dla uczniów z innymi rodzajami niepełnosprawności.

Asystent nauczyciela (cz. *Asistent pedagoga*) jest pracownikiem pedagogicznym zajmującym się edukacją dzieci, uczniów i studentów o specjalnych potrzebach edukacyjnych, jeśli nie są w stanie skutecznie zaspokoić swoich potrzeb. Podstawowymi zadaniami asystenta nauczyciela są: (1) możliwość indywidualnej pracy z uczniem, (2) tworzenie warunków pracy zespołowej, (3) wspieranie ucznia niezdolnego do pełnego zaangażowania się podczas zajęć lekcyjnych.

Wczesna interwencja (raná péče) dzieci ze sprzężoną niepełnosprawnością w Republice Czeskiej

Problem wczesnej interwencji (cz. *raná péče*) wobec dzieci z niepełnosprawnością, jako tendencja działań na rzecz normalizacji życia i integracji, pojawiła się na świecie w latach 70. XX w. W Republice Czeskiej za początek działań na rzecz upowszechniania koncepcji można uznać lata 90. XX w., kiedy z inicjatywy Teresy Hradlikovej, Barbary Kašovej, Teresy Sklemickovej i Jana Vachulova, pod kierownictwem profesora Oldřicha Čáleka, stworzono wsparcie dla rodziców dzieci z wadami wzroku. Pojawiło się podej-

ście, w którym brane jest pod uwagę zarówno dziecko, jak i jego rodziców oraz innych członków rodziny. Czeski model wczesnej interwencji opiera się na zasadzie „towarzyszenia” (cz. *provazeni*) i zbudowany jest na trzech podstawowych filarach: (1) wsparcie rozwoju dziecka, (2) wsparcie rodziny, (3) wspieranie integracji dziecka i rodziny ze społeczeństwem.

Oldřich Matoušek wczesną interwencję definiuje jako „zestaw połączonych usług społecznych, zdrowotnych i psychologicznych. Przeznaczony jest dla dzieci w wieku przedszkolnym, u których pojawiająca się niepełnosprawność poważnie zagraża jego rozwojowi. Interwencja obejmuje dzieci, jak i ich rodziny i odbywa się w naturalnym środowisku dziecka”²⁷. Wczesna interwencja w czeskim prawodawstwie rozumiana jest jako terenowa praca socjalna, a pracownik socjalny działa bezpośrednio w terenie. Legislacyjnie wczesna interwencja uznana jest za usługę społeczną, a odpowiedzialność za jej realizację należy do Ministerstwa Pracy i Spraw Socjalnych na podstawie ustawy nr 108/2006 Dz.U. o usługach socjalnych, z późniejszymi zmianami (cz. *Zákon č. 108/2006 Sb.o sociálních službách*). Ustawa definiuje wczesną interwencję jako opiekę terenową lub/i ambulatoryjną świadczoną dziecku poniżej siódmego roku życia i jego rodzinie.

Działania w ramach wczesnej interwencji skierowane są do dwóch grup dzieci i ich rodzin²⁸:

- od wykrycia niepełnosprawności (wraz z wiekiem prenatalnym) do czterech lat dla dzieci z niepełnosprawnością zdrowotną lub zagrożonych niepełnosprawnością,
- od wykrycia niepełnosprawności (wraz z wiekiem prenatalnym) do siedmiu lat dla dzieci z zaburzeniami sprzężonymi, sensorycznymi, fizycznymi i intelektualnymi.

²⁷ O. Matoušek, *Metody a řízení sociální práce (wydanie drugie)*, Portál, Praha 2008, s. 168.

²⁸ S. Wrona, *Wczesna interwencja – rozwiązania polskie i czeskie*, [w:] *Człowiek ze specjalnymi potrzebami w przestrzeni edukacyjnej i społecznej Polski oraz Republiki Czeskiej*, red. Z. Gajdzica, I. Bieńkowska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków-Katowice 2012, s. 57.

Wczesna interwencja koncentruje się przede wszystkim na wykryciu niepełnosprawności, profilaktyce oraz stymulowaniu rozwoju. Obejmuje wszystkie rodzaje interwencji, które są potrzebne we wczesnych latach życia dziecka. Istotne jest, aby wiedzieć, w jaki sposób potencjał dziecka z niepełnosprawnością sprzężoną może być wykorzystywany nie tylko dla jego osobistego rozwoju, ale także dla zwiększenia jego uczestnictwa w społeczeństwie. Należy zatem poszukiwać odpowiednich metod integracji społecznej i edukacyjnej. Jak wskazuje Josef Slowík, wczesna interwencja nie ocenia wad dziecka i ograniczeń, ale przeciwnie, koncentruje się na jego pozytywnych możliwościach. Autor podkreśla, że w przypadku dziecka z niepełnosprawnością (także sprzężoną), należy zachowywać się tak, jakby było zdrowym dzieckiem – nie próbować pokazywać wyjątkowości jego niepełnosprawności, unikać współczucia czy frustracji związanej z losem dziecka²⁹. Klientem wczesnej interwencji jest rodzina, a rodzice są partnerami zespołu. Interwencja odbywa się głównie w środowisku domowym dziecka. System rodzinny traktowany jest jako złożona i zintegrowana całość. Szacunek dla indywidualności dziecka, jego wyjątkowości kulturowej, społecznej i edukacyjnej stanowi fundament wczesnej interwencji w Republice Czeskiej³⁰.

Praca z rodzicami dzieci z niepełnosprawnością sprzężoną (konsultacje, poradnictwo społeczne i edukacyjne, tworzenie strategii komunikacji alternatywnej i wspomagającej, pomoc w wyborze przedszkola czy szkoły specjalnej) nie różni się od pracy z innymi rodzinami. Każda rodzina ma prawo do takiej samej ilości czasu czy informacji. Każdy z problemów dziecka z niepełnosprawnością sprzężoną musi być rozwiązywany osobno.

Podsumowanie

Obecny system edukacji uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną powstał na początku lat. 90. XX w., aby umożliwić realizację

²⁹ J. Slowík, *Speciální pedagogika*, Grada Publishing a.s, Praha 2007, s. 151.

³⁰ T. Hradliková, *Raná péče pro rodiny s dětmi se zrakovým postižením a kombinovaným postižením*, Středisko rené péče, Praha 1998.

obowiązku szkolnego przez tych uczniów. W Republice Czeskiej kształcenie uczniów ze sprzężoną niepełnosprawnością może być realizowane w systemie segregacyjnym (historycznie najstarszym), a także, może mieć również formę nauczania indywidualnego. Cele formułowane w obrębie kształcenia uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną ukierunkowane są na wyposażenie ich w możliwie najpełniejsze kompetencje. W społeczeństwie czeskim problematyka aktywności edukacyjnej uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną budzi zainteresowanie i troskę wśród badaczy. Znaczącą pomoc dla uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną i ich rodziców stwarzają poradnie psychologiczno-pedagogiczne oraz specjalne centra pedagogiczne. Uczniowie z niepełnosprawnością sprzężoną stanowią bardzo zróżnicowaną grupę, dlatego stopień i forma procesu kształcenia musi być indywidualna.

Bibliografia

- Bełza M., *System edukacji dzieci niepełnosprawnych intelektualnie w Republice Czeskiej*, [w:] *Człowiek ze specjalnymi potrzebami w przestrzeni edukacyjnej, społecznej Polski i Republiki Czeskiej*, red. Z. Gajdzica, I. Bieńskowska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków-Katowice 2012.
- Gajdzica Z., *Opinie polskich i czeskich nauczycieli na temat przemian kształcenia uczniów niepełnosprawnych intelektualnie*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2012, nr 15.
- Hradliková T., *Raná péče pro rodiny s dětmi se zrakovým postižením a kombinovaným postižením*, Středisko rené péče, Praha 1998.
- Kasprzak T., *Specyficzny rodzaj niepełnosprawności jako sytuacja trudna w rodzinie. Osoby głuchoniewidome i ich rodziny w Republice Czeskiej*, „Rodzina wieloproblemowa. Roczniki Socjologii Rodziny. Studia socjologiczne i interdyscyplinarne” 2017, tom XXVI-XXVII.
- Marcinkowska B., *Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka z niepełnosprawnością sprzężoną*, [w:] *Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka z uszkodzonym wzrokiem i dodatkowymi niepełnosprawnościami*, red. G. Walczak, MENiS, Warszawa 2005.
- Matoušek O., *Metody a řízení sociální práce (wydanie drugie)*, Portál, Praha 2008.
- Marcinkowska B., *Sprężona niepełnosprawność – próba analizy fenomenu*, „Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej” 2016, nr 21.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 2007.

- Opatřilová D., *Metody práce ujedniců s těžkým a více vadami*, nakladatelství Masarykova univerzita, Brno 2005.
- Slowík J., *Speciální pedagogika*, Grada Publishing a.s, Praha 2007.
- Sovák M., *Defektologický slovník* (3. vydání), Nakladatelství H&H, Jinočany 2000.
- Szumski G., *Integracyjne kształcenie niepełnosprawnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Twardowski A., *Pedagogika osób ze sprzężonymi upośledzeniami*, [w:] *Pedagogika specjalna*, red. W. Dykcik, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006.
- Wrona S., *Wczesna interwencja – rozwiązania polskie i czeskie*, [w:] *Człowiek ze specjalnymi potrzebami w przestrzeni edukacyjnej i społecznej Polski oraz Republiki Czeskiej*, red. Z. Gajdzica, I. Bienkowska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków – Katowice 2012.
- Zaorska M., *Rehabilitacja i edukacja osób z niepełnosprawnością sprzężoną w kontekście historycznym i stan obecny*, [w:] *Historyczne dyskursy nad pedagogiką specjalną*, red. J. Bleszczyński, D. Baczała, J. Binnebesela, Wydawnictwo HAMAL, Łódź 2008.
- Zaorska M., *Aktualne problemy edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością sprzężoną*. „Niepełnosprawność. Tyflosurpedagogiczne konteksty edukacji i rehabilitacji” 2012, nr 7.
- Zaorska M., *Psychopedagogiczne uwarunkowania specjalnej edukacji i terapii osób z niepełnosprawnością sprzężoną*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2013, nr 1.
- Vančová A., *Edukácia viacnásobne postihnutých*, Sapientia, Bratislava 2001.
- Vašek Š., Vančová A., Hatos G., *Pedagogika viacnásobne postihnutých*, Sapientia, Bratislava 1999.
- Vitková M., *Integrativní speciální pedagogika: Integrace školní a speciální* (2. rozšířené a přepracované vydání), Paido, Brno 2004.
- Voženílek J., Michalík J., *Atlas činnosti speciálněpedagogických center v ČR*, Vydavatelství Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2013.

TOMASZ KASPRZAK

Adam Mickiewicz University

Education of pupils with multiple disabilities in the Czech Republic

ABSTRACT: Tomasz Kasprzak, *Education of pupils with multiple disabilities in the Czech Republic*, Interdisciplinary Contexts of Special Pedagogy, No. 22, Poznań 2018. Pp. 289–303. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 2300-391X. DOI: <https://doi.org/10.14746/ikps.2018.22.16>

Currently, recognition of the right of all people to education is considered completely natural. Since the mid-1990s, in the Czech Republic, the issue of educating people with multiple disabilities has been increasingly addressed. The main purpose of this study is to characterise the approach to education of persons with multiple disabilities in the Czech Republic. The article contains interpretations of the concept of multiple disabilities, both in the Czech literature and in international literature, with particular emphasis on the Czech approach.

KEY WORDS: multiple disabilities. The Czech Republic, early intervention, education system

Foreword

Education of pupils with multiple disabilities both in Poland and in the Czech Republic has undergone major changes in the last 20 years. Czech special needs educators, reforming the Czech education system, have been exploring the problem of educating pupils with disabilities since the early 1990s. Before that, disabled pupils were educated in general schools, however, as Zenon Gajdzica claims, it was natural and often implicit integration. It was not

accompanied by institutional support, mainly because in many places, there were no special needs institutions nearby¹. When discussing the education of students with multiple disabilities, we should first define what kind of disability it actually is and what major educational and support needs are associated with it². Multiple disabilities are the object of interest of medical and health sciences, social sciences (psychology, special needs education, sociology) and legal sciences (law)³.

Both the Polish and the Czech literature have different names and definitions for multiple disabilities. There are terms like: conjugate disability (cz. "více násobné postižení") or coupled disability (cz. "kombinované postižení"). According to Marzenna Zaorska⁴, when analysing the dilemma of multiple disabilities, the following issues should be considered: "the qualitatively different character of multiple disabilities, which, if specific disabilities are combined, causes a condition whose quality is different than the condition caused by only one of the multiple disabilities⁵". The author defines multiple disabilities as "[...] a condition, excluding intellectual disability, that is characterised by at least two serious defects in the construction of human body"⁶.

¹ Z. Gajdzica, *Opinie polskich i czeskich nauczycieli na temat przemian kształcenia uczniów niepełnosprawnych intelektualnie*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2012, no. 15.

² M. Zaorska, *Aktualne problemy edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością sprzężoną*. „Niepełnosprawność. Tyflosurdopedagogiczne konteksty edukacji i rehabilitacji” 2012, no. 7, p. 9.

³ B. Marcinkowska, *Sprzężona niepełnosprawność – próba analizy fenomenu*, „Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej” 2016, no. 21, p. 10.

⁴ M. Zaorska, *Aktualne problemy edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością sprzężoną*. „Niepełnosprawność. Tyflosurdopedagogiczne konteksty edukacji i rehabilitacji” 2012, no. 7, p. 9.

⁵ M. Zaorska, *Psychopedagogiczne uwarunkowania specjalnej edukacji i terapii osób z niepełnosprawnością sprzężoną*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2013, no. 1, p. 64.

⁶ M. Zaorska, *Psychopedagogiczne uwarunkowania specjalnej edukacji i terapii osób z niepełnosprawnością sprzężoną*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2013, no. 1, p. 64.

The difficulties underlying multiple disabilities are due to the fact “that [...] it is not a simple sum of the component disabilities, but rather a separate and complex construct⁷...”. The population of persons with multiple disabilities is very diversified, due to its various components and their intensities, and it is not possible to develop a single characteristic model of a persons with multiple disabilities⁸.

Over the last few years, multiple disabilities have been frequently discussed in the Czech literature on the subject. Theoretical deliberations and studies focus mainly on deaf-blind pupils. The problem of the education of pupils with multiple disabilities is discussed by Czech educators and psychologists (Ludiková 2001, 2001; Souralová 2000; Hlaváčová 2003; Vítková 2004; Opatřilová 2005). The Czech literature defines multiple disabilities, for example as a condition in which “a person who suffers from two or more impairments at the same time”⁹. Maria Vítková believes multiple disabilities to be the total of human limitations in all the spheres of experience and means of expression. Emotional, cognitive, physical as well as social and communicational skills are significantly reduced and altered¹⁰.

Considering the above, this article has two basic goals. The first is an attempt to systematise basic knowledge about the education of children and youth with multiple disabilities and to identify the main directions of its transformation in the Czech Republic. I focus in particular on the legal aspects of the education of pupils with multiple disabilities, especially on the Czech law on special needs

⁷ A. Twardowski, *Pedagogika osób ze sprzężonymi upośledzeniami*, [in:] *Pedagogika specjalna*, ed. W. Dykcik, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006, p. 290.

⁸ B. Marcinkowska, *Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka z niepełnosprawnością sprzężoną*, [in:] *Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka z uszkodzonym wzrokiem i dodatkowymi niepełnosprawnościami*, ed. G. Walczak, MENiS, Warszawa 2005.

⁹ M. Sovák, *Defektologický slovník* (3. vydání), Nakladatelství H&H, Jímočany 2000, p. 158.

¹⁰ M. Vítková, *Integrativní speciální pedagogika: Integrace školní a speciální* (2. rozšířené a přepracované vydání), Paido, Brno 2004, p. 325.

education. I am interested in how the process of educating pupils with multiple disabilities is developed. The second goal of the article is theoretical. The basic objectives and problems associated with the education of those pupils in the Czech educational system are highlighted. There are two reasons behind the choice of the Czech Republic as the country of interest. First of all, the Czech Republic has a two-track system, with two separate tracks for abled and disabled pupils – only 3% of pupils considered to be disabled attend special schools¹¹. Secondly, to look back at the history of the Czech State, it has an extensive network of special schools with a long tradition of providing care and education to persons with multiple disabilities.

The article is divided into three main parts. The first part analyses the concept of the education of pupils with multiple disabilities (areas of the educational process / objectives of the education / educational categories of multiple disabilities). The second part discusses the system of education of pupils with multiple disabilities in the Czech Republic, focusing on the Law no. 82/2015 JoL (the School Law). The third part is devoted to early intervention in children with multiple disabilities.

Education of pupils with multiple disabilities – basic assumptions

Education is defined as the total of educational activities, including teaching and raising, and it is a complex process¹². Persons with multiple disabilities have existed in various societies from the beginning of human history. Nonetheless, for ages, special institutions addressed only the problem of providing care, rehabilitation and education to persons with single disabilities. Not enough attention

¹¹ G. Szumski, *Integracyjne kształcenie niepełnosprawnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

¹² W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 2007, p. 93.

was paid to persons with multiple disabilities, neither in theoretical deliberations, nor in practice¹³. The unique and complex character of multiple disabilities means that such children require unique, usually special and highly specialist, assistance. Marzenna Zaorska¹⁴ stresses the fact that it is not enough to adjust the teaching content and organise education or psychological and pedagogical assistance, but the most important thing is to understand the essence of a given disability and possible expectations as to the effectiveness of a pupil's development, and education focused on a pupil with multiple disabilities. Maria Vítková¹⁵ identifies three areas that need to be taken into consideration when developing an educational process for pupils with multiple disabilities:

- Analysis of the existing situation, which is determined by the parents' influence and the financial condition of the family. It is important to collect information from the persons who have been taking care of a child until now. Attention should be paid to various areas of the child's behaviour (perception, social development, emotionality, sensory-motor integration and basic life situations).
- The goal should be determined – the most important being to provide for the child's basic needs, and then, depending on the circumstances, subsequent requirements should be identified.
- Special educational means should be provided.

The basic goal of the education of pupils with multiple disabilities is to strengthen their ability and capacity to become as self-sufficient and independent in everyday life as possible. Education

¹³ M. Zaorska, *Rehabilitacja i edukacja osób z niepełnosprawnością sprzężoną w kontekście historycznym i stan obecny*, [in:] *Historyczne dyskursy nad pedagogiką specjalną*, ed. J. Błaszczyński, D. Baczała, J. Binnebesela, Wydawnictwo HAMAL, Łódź 2008, p. 79.

¹⁴ M. Zaorska, *Niepełnosprawności sprzężone w obliczu aktualnych przemian w systemowych rozwiązaniach edukacyjnych*, „*Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej*” 2014, no. 14, p. 104.

¹⁵ Vítková M., *Integrativní speciální pedagogika: Integrace školní a speciální* (2. rozšířené a přepracované vydání), Paido, Brno 2004.

should be based on a the limited possibilities of a disabled child, and it should respect its needs and abilities. Dagmara Opatřilová¹⁶ lists the main goals of the education of children with multiple disabilities:

- Optimal development of the child's personality, respecting individual differences in every child;
- Achieving the desired level of education that fulfils a certain level of a child's socialisation.
- Developing and accommodating educational needs to the specific nature of disability.

Štefan Vašek¹⁷ claims that the basic objective of the education of pupils with multiple disabilities is to be particularly careful about an individual approach, special methods and modifying the teaching content as compared to pupils with single disability. Alicia Vančová¹⁸ defines two categories of multiple disabilities, based on the type of disability, the consequences for the development of personality and socialisation, and the need for special educational assistance¹⁹:

- Mild multiple disabilities: a group of persons capable of achieving such level of education as to be able to be fully professionally active or use supported employment. Education is mainly performed in general primary schools. Persons with such disabilities should be able, with minor or no assistance, to be self-sufficient and live on their own.
- Severe multiple disabilities: such persons who need more specialist support in terms of education and rehabilitation. They mainly attend special schools, and their education is often limited to elementary content, according to the individual needs

¹⁶ D. Opatřilová, *Metody práce ujedniců s těžkým a více vadami, nakladatelství Masarykova univerzita*, Brno 2005.

¹⁷ Š. Vašek, A. Vančová, G. Hatos, *Pedagogika viacnásobne postihnutých*, Sapientia, Bratislava 1999, p. 4.

¹⁸ A. Vančová, *Edukácia viacnásobne postihnutých*, Sapientia, Bratislava 2001.

¹⁹ The author stresses the fact that not all types of multiple disabilities may be classified under the same category.

of a given person. It is necessary to use alternative and assisted means of communication.

In the Czech Republic, strategic measures concerning the education of pupils with multiple disabilities on the respective stages of their learning process promote general and integration education. The current tendency is to integrate disabled persons in education. Segregation is being replaced by integration and inclusion, the main goal being to integrate pupils with multiple disabilities with the school environment, and improve their future prospects.

The educational system for pupils with multiple disabilities in the Czech Republic

Currently, the Czech Republic is undergoing dynamic changes in terms of the practice and theory of special education of persons with multiple disabilities. Activities addressed to the disabled are supported by the national authorities, in close cooperation with non-government organisations. The Czech model of the education of persons with multiple disabilities is quite institutionalised, as a result of the establishment, in the year 1993, of the Government Committee for the Disabled (cz. Vládní výbor pro zdravotně postižené občany), which regularly participates in coordinating initiatives aimed at improving the social, legal and economic situation of the disabled in the Czech Republic. It is also worth noting that, with the Government Committee support, since 1992, the Czech Republic has been regularly developing new assistance plans for the disabled. The latest one – the National Plan for the Creation of Equal Opportunities for the Disabled in 2015–2020 (Národní plán podpory rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2015–2020) is supposed to promote and support integration of the disabled and implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities²⁰.

²⁰ T. Kasprzak, *Specyficzny rodzaj niepełnosprawności jako sytuacja trudna w rodzinie. Osoby głuchoniewidome i ich rodziny w Republice Czeskiej*, „Rodzina wieloproblemowa”

In the Czech Republic, the basic document that guarantees the right to care and education is the Constitution. In Article 1 of the Czech Constitution, we can read about the rights and freedoms of a person and citizen, and its Article 10 states that all the international agreements on human rights and basic freedoms that have been ratified and published and are binding on the Czech Republic, are directly effective and have precedence over the national law.

The problem of the education of children with multiple disabilities is particularly important in the contemporary concept of special education in the Czech Republic. In the 1980s, children with multiple disabilities were released from compulsory education and directed to social care institutions. In the early 1990s, the legislation governing the education of pupils with multiple disabilities changed. In the contemporary concept of the access to education of persons with multiple disabilities, the theory of original and secondary impairments of the Czech professor Miloš Sovák is being replaced by the "synergy effect" – a child is assigned to the education and rehabilitation system according to his degree of disability. Also, the type of disability that is the major obstacle to a child's development is taken into consideration.

Multiple disabilities were described in 1997, in the Bulletin of the Ministry of Education, Youth and Sport of the Czech Republic. The bulletin says that: "a pupil is considered to have multiple disabilities, if he or she suffers from two or more causative and independent types of disability which, due to their depth and consequences, justify the pupil's inclusion in the special education system"²¹. In the Czech educational system, pupils with multiple disabilities are divided into three groups²²:

- The first group are pupils with intellectual disability, which is the decisive factor in the choice of the teaching methods for them and determines their level of education.

wa. Roczniki Socjologii Rodziny. Studia socjologiczne i interdyscyplinarne" 2017, vol. XXVI–XXVII, pp. 168–174.

²¹ Věstník MSMT ČR č. 8/1997, č.j. 25602/97–22

²² Vítková M., *Integrativní speciální pedagogika: Integrace školní a speciální* (2. rozšířené a přepracované vydání), Paido, Brno 2004.

- The second group are pupils with a combination of physical, sensory and speech disorders. A certain part of this group are deaf-blind children.
- The third group are pupils diagnosed with autism/autistic symptoms.

In 2011, in special educational institutions, 17,589 pupils were diagnosed with multiple disabilities. The most frequent combinations of disabilities are: intellectual disability + verbal communication disorders (6,173 pupils); intellectual disability + motor disability (5,510 pupils); verbal communication disorders + motor disability (3,316 pupils)²³. The most important legal acts, apart from the Czech Constitution, that govern the education of children with multiple disabilities are:

- The Act no. 82/2015 JoL on Preschool, Secondary, Higher, Vocational and Other Education – the School Law (o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání – školský zákon), and the following regulations:
 - The Decree of 2 June 2016 amending the Ordinance no. 72/2005 Sb. on the provision of school counseling in schools (Výhláška ze dne 2 června 2016 kterou se mění výhláška č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních);
 - Dekret nr 27/2016 JoL on the education of children, pupils and students with special educational needs, and talented pupils (Výhláška č. 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadáných).

In the Czech Republic, compulsory education starts at the age of 6 years and lasts for nine years (Zákon 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání – školský zákon). The school is divided into two stages: grades I-V and VI-IX (nine years of education). A pupil with multiple disabilities and intellectual disability, at the request of his legal guardian and on a written recommendation from psychological counselling services, attends

²³ J. Voženílek, J. Michalík, *Atlas činnosti speciálněpedagogických center v ČR*, Vydavatelství Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2013, p. 103.

a special school. Pupils with multiple disabilities but without intellectual disability attend general schools or special schools that meet their needs associated with their two or more disabilities.

There are also institutions that provide specialist support, mainly to the families of pupils with multiple disabilities. These institutions function within schools, and they are: psychological counseling services (pedagogicko-psychologická poradna) and special education centres (speciálně pedagogické centrum). Their basic function is to provide free-of-charge educational assistance at the request of the parents or legal guardians of a pupil²⁴.

The diversity, individual nature and special educational needs of pupils with multiple disabilities require careful planning of their education. It is necessary to develop a detailed individual educational plan (cz. individuální vzdělávací plán) for every pupil. According to the Decree no. 27/2016 JoL on the education of children, pupils and students with special educational needs, and talented pupils, the school principal may, upon a written recommendation from the school counseling centre, approve an individual educational plan for a pupil with multiple disabilities, which is a binding document that provides for:

- Information on the content, scope, process and means of providing special educational care.
- Information of the implementation of the educational goals, content of the curriculum, choice of educational procedures, pupil evaluation methods.
- List of compensation and rehabilitation activities, and teaching aids.
- Assistant teacher who, in particular: helps pupils adapt to the school environment, helps pupils communicate with teachers, helps pupils take care of themselves.
- Assistance in communicating by means of a non-verbal system. The school ensures a communication system that meets the needs of pupils.

²⁴ Vyhláška 116/2011 Sb., o poskytování služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

- The Czech sign language translator. The translator assists throughout classes and during school assemblies, trips or extra classes organised by the school.

An individual educational plan should be developed without delay, in any case not later than within a month after submission of a request by the legal guardian of a pupil. An educational plan may be supplemented and adjusted to a pupil's needs at any time during a school year. The school principal is responsible for developing and implementing an individual educational plan. The plan is developed in cooperation with the school counseling centre, the pupil and the legal guardians of a minor pupil. The school counseling centre and teachers evaluate implementation of the educational plan at least once a year. The Decree 27/2016 Dz.U. (vyhláška č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných) ensures education of pupils with multiple disabilities through:

- integration in primary school classes or in schools for students with various kinds of disabilities, based on an individual educational plan;
- formation of a class for pupils with multiple disabilities in a special school;
- formation of a class for pupils with disabilities in a general school or special school for pupils with other disabilities.

Assistant teachers (cz. Asistent pedagoga) is an educator who works with children, pupils and students with special educational needs, if they are not able to sufficiently take care of themselves. The basic duties of an assistant teachers are to: (1) work individually with a pupil, (2) create conditions for teamwork, (3) support a pupil who is not able to fully engage in lessons.

Early intervention (raná péče) for children with multiple disabilities in the Czech Republic

The problem of early intervention (cz. raná péče) concerning children with disabilities, as one of the efforts towards normalisation of life and integration, developed globally in the 1970s. In the

Czech Republic, the concept started becoming popular in the 1990s, when, at the initiative of Teresa Hradlikova, Barbara Kašova, Teresa Sklemickova and Jan Vachulov, under the direction of Professor Oldřich Čálek, support for the parents of children with visual impairments was offered. An approach developed that took into consideration both a child and his parents and other family members. The Czech early intervention model is based on the principle of “accompaniment” (cz. provazeni) and it is built on three pillars: (1) supporting the child’s development, (2) supporting the family, (3) supporting the social integration of the child and his family.

Oldřich Matoušek defines early intervention as “a set of combined social, health care and psychological services. It is addressed to children in preschool age whose disability poses a major threat to their development. The intervention covers both children and their parents, and takes place in the child’s natural environment.”²⁵ In the Czech law, early intervention is understood as social field work, with a social worker going to the field. In legislation, early intervention is considered to be a social service and the entity responsible for its implementation is the Ministry of Labour and Social Affairs, pursuant to the Law no. 108/2006 JoL on Social Services, as amended (Zákon č. 108/2006 Sb.o sociálních službách). The law defines early intervention as field and/or outpatient care provided to children below 7 years of age and his family.

Early intervention measures are addressed to two groups of children and their families:

- from the moment of detecting a disability (including the pre-natal age) to four years of age in the case of children with health disabilities or threatened by disability
- from the moment of detecting a disability (including the pre-natal age) to seven years of age in the case of children with multiple sensory, physical and intellectual impairments.

Early intervention focuses mainly on detecting and preventing a disability, and stimulating development. It extends to all kinds of

²⁵ O. Matoušek, *Metody a řízení sociální práce (vydanie drugie)*, Portál, Praha 2008, p. 168.

intervention that are needed in the early years of a child's life. It is also important to know how the potential of a child with multiple disabilities may be used not only for his personal development but also for his better involvement in the society. Thus, proper methods of social and educational integration ought to be sought. According to Josef Slowík, early intervention does not evaluate a child's impairments and limitations, to the contrary – it focuses on his positive possibilities. The author claims that a child with disability (also with multiple disabilities) should be treated as if he was healthy – a child should not be regarded as special because of his disability, and sympathy for or frustration about his condition should be avoided²⁶. The target of early intervention is the family and parents are team partners. Intervention is mainly provided at the child's home. The family system is treated as a complex and integrated whole. Respect for a child's individuality and his cultural, social and educational uniqueness is the foundation of early intervention in the Czech Republic²⁷.

Working with the parents of children with multiple disabilities (consultations, social and educational counselling, developing strategies of alternative and assisting communication, helping to choose the right preschool or special school) is not different than working with other families. Every family has the right to receive the same amount of time or information. Each of the problems of a child with multiple disabilities should be dealt with individually.

Summary

The existing system of the education of pupils with multiple disabilities was developed in the early 1990s to enable those pupils to attend compulsory education. In the Czech Republic, pupils with

²⁶ J. Slowík, *Speciální pedagogika*, Grada Publishing a.s, Praha 2007, p. 151.

²⁷ T. Hradliková, *Raná péče pro rodiny s dětmi se zrakovým postižením a kombinovaným postižením*, Středisko rené péče, Praha 1998.

multiple disabilities may be educated in a segregation system (historically the oldest), but also they may be provided with individual teaching. The goal of educating pupils with multiple disabilities is to provide them with as many competencies as possible. In the Czech society, the problem of educational activity of pupils with multiple disabilities is the object of interest and concern for researchers. Significant support to pupils with multiple disabilities and their parents is provided by psychological counselling services and special education centres. Pupils with multiple disabilities are a very diversified group, which is why the degree and form of the teaching process must be individual.

Bibliography

- Bełza M., *System edukacji dzieci niepełnosprawnych intelektualnie w Republice Czeskiej*, [in:] *Człowiek ze specjalnymi potrzebami w przestrzeni edukacyjnej, społecznej Polski i Republiki Czeskiej*, ed. Z. Gajdzica, I. Bieńkowska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków – Katowice 2012.
- Gajdzica Z., *Opinie polskich i czeskich nauczycieli na temat przemian kształcenia uczniów niepełnosprawnych intelektualnie*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2012, no. 15.
- Hradliková T., *Raná péče pro rodiny s dětmi se zrakovým postižením a kombinovaným postižením*, Středisko rené péče, Praha 1998.
- Kasprzak T., *Specyficzny rodzaj niepełnosprawności jako sytuacja trudna w rodzinie. Osoby głuchoniewidome i ich rodziny w Republice Czeskiej*, „Rodzina wieloproblemowa. Roczniki Socjologii Rodziny. Studia socjologiczne i interdyscyplinarne” 2017, vol. XXVI–XXVII.
- Marcinkowska B., *Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka z niepełnosprawnością sprzężoną*, [in:] *Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka z uszkodzonym wzrokiem i dodatkowymi niepełnosprawnościami*, ed. G. Walczak, MENiS, Warszawa 2005.
- Matoušek O., *Metody a řízení sociální práce (vydanie druhé)*, Portál, Praha 2008.
- Marcinkowska B., *Sprzężona niepełnosprawność – próba analizy fenomenu*, „Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej” 2016, no. 21.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 2007.
- Opatřilová D., *Metody práce ujedniců s těžkým a více vadami*, nakladatelství Masarykova univerzita, Brno 2005.
- Słowik J., *Speciální pedagogika*, Grada Publishing a.s, Praha 2007.

- Sovák M., *Defektologický slovník* (3. vydání), Nakladatelství H&H, Jinočany 2000.
- Szumski G., *Integracyjne kształcenie niepełnosprawnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Twardowski A., *Pedagogika osób ze sprzężonymi upośledzeniami*, [in:] *Pedagogika specjalna*, ed. W. Dykik, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006.
- Wrona S., *Wczesna interwencja – rozwiązania polskie i czeskie*, [in:] *Człowiek ze specjalnymi potrzebami w przestrzeni edukacyjnej i społecznej Polski oraz Republiki Czeskiej*, ed. Z. Gajdzica, I. Bieńkowska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków–Katowice 2012.
- Zaorska M., *Rehabilitacja i edukacja osób z niepełnosprawnością sprzężoną w kontekście historycznym i stan obecny*, [in:] *Historyczne dyskursy nad pedagogiką specjalną*, ed. J. Błaszczczyński, D. Baczała, J. Binnebesela, Wydawnictwo HAMAL, Łódź
- Zaorska M., *Aktualne problemy edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością sprzężoną*. „Niepełnosprawność. Tyflosurpedagogiczne konteksty edukacji i rehabilitacji” 2012, no. 7.
- Zaorska M., *Psychopedagogiczne uwarunkowania specjalnej edukacji i terapii osób z niepełnosprawnością sprzężoną*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2013, no. 1.
- Vančová A., *Edukácia viacnásobne postihnutých*, Sapientia, Bratislava 2001.
- Vašek Š., Vančová A., Hatos G., *Pedagogika viacnásobne postihnutých*, Sapientia, Bratislava 1999.
- Vítková M., *Integrativní speciální pedagogika: Integrace školní a speciální* (2. rozšířené a přepracované vydání), Paido, Brno 2004.
- Voženílek J., Michalík J., *Atlas činnosti speciálněpedagogických center v ČR*, Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc 2013.